

ОПУСТЕЛЮВАННЯ – одна з найтривожніших проблем сучасності

Юрій КОЛМАЗ,
начальник
сектору земельних ресурсів
Департаменту охорони
природних ресурсів Мінприроди

17 червня відзначається міжнародною спільнотою як Всесвітній день боротьби з опустелюванням та посухами. Деградація земель та опустелювання вже давно набули глобального виміру та є одними з найбільших викликів для сталого розвитку людства, спричиняючи серйозні проблеми як екологічного, так і соціально-економічного характеру, включаючи голод та вимушену міграцію населення.

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 19 грудня 2007 року № 62/195 проголошено Декаду ООН щодо пустель та опустелювання (2010 — 2020 роки).

ДОВІДКОВО

- За період з 1981 по 2003 роки було деградовано 24% ґрунтів планети.
- Щорічно людство втрачає 12 мільйонів гектарів земель та 75 мільярдів тонн родючих ґрунтів.
- На землях, які втрачаються щорічно, можна було б отримувати 20 млн тонн зерна.
- Щохвилини в світі від голоду вмирає 16 осіб, з яких 12 дітей.
- Близько 40% населення земної кулі страждає від нестачі води.
- До 2030 року потреби у продовольстві, енергії та воді збільшаться щонайменше на 50, 45 та 30 відсотків відповідно (1).

Для консолідації світових зусиль у подоланні цих проблем 17 червня 1994 року в м. Париж (Франція) було прийнято Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці (далі — КБО), яка набула чинності 26 грудня 1996 року.

КБО є однією з найбільших міжнародних угод природоохоронного спрямування поряд з

Конвенцією ООН про біологічне різноманіття та Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату. Разом вони становлять три так звані Ріо — Конвенції, що були узгоджені під час Всесвітнього саміту зі сталого розвитку, який проходив у 1992 році в місті Ріо-де-Жанейро (Бразилія).

Нагальність проблем деградації земель та опустелювання, а також роль КБО як ключової міжнародної угоди, спрямованої на їх подолання, і зобов'язання щодо впровадження цієї Конвенції були ще

раз підтверджені главами держав та представниками найвищого рівня під час Всесвітнього саміту зі сталого розвитку «Ріо+20», який проходив у 2012 році, та знайшли відображення у підсумковому документі цього саміту «Майбутнє, до якого ми прагнемо» (2).

У рамках КБО опустелювання розглядається не як процес утворення пустель, а як будь-яка деградація земель під впливом природних чи антропогенних чинників.

Саме тому сторонами Конвенції на сьогодні є 193 країни світу, у тому числі і ті, на території яких природні пустелі взагалі відсутні.

Землі України також зазнають суттєвого впливу деградаційних процесів, серед яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5% земель країни), забруднення (близько 20% земель країни), підтоплення територій (близько 12% земель країни).

Щорічно фіксується близько 23 тис. одиниць зсувів.

Унаслідок абразії руйнується до 60% узбережжя Азовського і Чорного морів, протяжність якого, з урахуванням берегової лінії лиманів, становить 2870 кілометрів.

Кількість підземних і поверхневих карстопроявів становить близько 27 тисяч (3).

Причини такої ситуації мають комплексний характер та історичні передумови. Йдеться про порушення екологічно збалансованого співвідношення між основними видами земельних угідь, а саме: сільськогосподарськими угіддями (а у їх складі між площами ріллі, сіножатей пасовищ та ін.), лісами тощо, використання недосконалих технологій в сільському господарстві, промисловості, енергетиці, транспортній та інших галузях господарства, орієнтацію на досягнення коротко- та середньострокових економічних вигод, ігноруючи природоохоронну складову та негативні наслідки у довгостроковій перспективі.

ДОВІДКОВО

- Україна є 44 за величиною території країною світу. Водночас за площею орних земель (32,5 млн га) — вона посідає 9 місце, поступаючись лише таким країнам як США (170,4 млн га), Індія (158,6 млн га), Китай (140,6 млн га), Росія (121,5 млн га), Бразилія (59,5 млн га), Канада (45,1 млн га), Австралія (44,2 млн га) та Нігерія (36,5 млн га), а за рівнем розораності її земель (53,8%) — посідає одне з перших місць у світі (4,5).

Україна приєдналася до КБО згідно із Законом від 4 липня 2002 року №61-IV, отримавши додаткову можливість для використання світового досвіду і міжнародних ресурсів у відповідній сфері та взявши на себе зобов'язання щодо впровадження цієї Конвенції.

У 2010 році Глобальну екологічну фундацію (далі — ГЕФ) було визначено фінансовим механізмом КБО.

Нині триває 5-й цикл поповнення ГЕФ, у рамках якого протягом 2010 — 2014 років через Систему транспарентного розподілу ресурсів на допомогу 144 належним країнам за 5-ти тематичними напрямками охорони довкілля планується виділити 4,25 млрд доларів США.

За тематичним напрямом «Деградація земель» для України передбачено 2,99 млн доларів США (6).

Одним з основних зобов'язань уражених країн — Сторін КБО є розроблення національних програм дій, що мають відповідати 10-річній Стратегії впровадження цієї Конвенції на 2008 — 2018 роки (7).

Згаданою Стратегією визначено чотири стратегічні цілі:

- 1) покращити умови життя населення уражених територій;
- 2) покращити стан уражених екосистем;
- 3) генерувати глобальні вигоди через ефективне впровадження КБО;
- 4) мобілізувати ресурси для підтримки впровадження КБО шляхом налагодження ефективного партнерства між національними та міжнародними суб'єктами.

Для їх досягнення встановлено п'ять оперативних цілей за такими напрямками діяльності:

- 1) пропагандистська, інформаційна та просвітницька робота;
- 2) рамки політики;
- 3) науково-технічні знання;
- 4) нарощування потенціалу;
- 5) фінансування та передача технологій.

Посушливі землі займають близько 45% суходолу в світі; на них проживає більше 2 мільярдів населення.

Очікується, що до 2050 року населення планети збільшиться до 9,2 млрд.

З 1961 по 2008 роки в середньому щорічні норми збільшення врожайності зернових становили 1,5% у розвинених країнах і 2,1% у країнах, що розвиваються.

Задоволення цих потреб за існуючої практики потребуватиме додаткового залучення для сільськогосподарського використання 175–220 млн гектарів земель.

Пунктами 82, 83 Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища України на 2011 — 2015 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 № 577-р, передбачено розроблення Мінприроди, Мін агрополітики, Держземагентством та іншими центральними органами виконавчої влади проекту Концепції Державної цільової програми щодо боротьби з опустелюванням та деградацією земель та відповідної Програми з виконання положень КБО.

Для прикладу:

У Херсонській області розташовані Олешківські піски площею більше 160 тис. га (з міжаренними землями близько 210 тис. га), які за своїми ознаками можуть бути віднесені до напівпустель.

Ще у 70-ті роки минулого століття тут був оголошений ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Урочище «Саги» площею 500 га (постанова Ради Міністрів УРСР від 28 жовтня 1974 року № 500 «Про створення державних заказників в Українській РСР»), а у 2010 році згідно з Указом Президента України від 23 лютого 2010 року № 221/2010 створено національний природний парк «Олешківські піски» площею 8020,36 га, у тому числі 5222,3 га — з вилученням у землекористувачів та наданням цьому парку у постійне користування.

Сьогодні кількість землевласників та землекористувачів в Україні перевищує 25 млн осіб (5). Тому розв'язання проблем деградації земель та опустелювання можливе лише за умови поєднання зусиль органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, наукових установ та експертів, неурядових організацій з тими, хто безпосередньо господарює на землі.

Джерела інформації:

1. «Zero Net Land Degradation» — політичний огляд, підготовлений Секретаріатом КБО у 2012 році (http://www.unccd.int/Lists/SiteDocumentLibrary/Publications/UNCCD_PolicyBrief_ZeroNetLandDegradation.pdf)
2. «Future We Want» — підсумковий документ, ухвалений на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку «Ріо+20» (<http://www.uncsd2012.org/content/documents/727The%20Future%20We%20Want%2019%20June%20201230pm.pdf>)
3. Розширений п'ятирічний звіт про опустелювання та деградацію земель (2007 — 2011 pp.) (<http://menr.gov.ua/content/article/11840>)
4. База даних статистичного відділу Департаменту ООН з економічних та соціальних справ (<http://data.un.org/Data.aspx?d=FAO&f=itemCode%3a6621>)
5. Державна статистична звітність з земельних ресурсів (форми №№6-зем, 2-зем) за 2012 рік.
6. «System for Transparent Allocation of Resources» — довідник ГЕФ щодо Системи транспарентного розподілу ресурсів (http://www.thegef.org/gef/sites/thegef.org/files/publication/GEF_STAR_A4_april11_CRA.pdf).
7. «The 10-year strategic plan and framework to enhance the implementation of the Convention (2008–2018)» (Decision 3/COP.8) — 10-ти річна Стратегія впровадження КБО на 2008 — 2018 роки, затверджена рішенням №3 8-ї Конференції Сторін КБО (<http://www.unccd.int/Lists/Official Documents/cop8/16add1eng.pdf>).